

Klaudia Cenda-Miedzińska*

PRAWA CZŁOWIEKA W BEZPIECZEŃSTWIE JEDNOSTKI LUDZKIEJ

Streszczenie

Artykuł prezentuje analizę wzajemnych relacji między prawami człowieka i bezpieczeństwem jednostki ludzkiej. Na podstawie literatury przedmiotu omówiono 4 sposoby ujmowania zależności, które odpowiadają przyjętym w badaniach tezom: prawa człowieka definiują bezpieczeństwo człowieka, prawa człowieka i bezpieczeństwo człowieka są współzależne, komplementarne i wzajemnie się wzmacniają, bezpieczeństwo człowieka rozszerza prawa człowieka, między bezpieczeństwem człowieka a prawami człowieka zachodzi antagonizm. Struktura artykułu odpowiada celom badawczym, jakimi są: omówienie rozwoju koncepcji bezpieczeństwa człowieka, odzwierciedlenie praw człowieka w koncepcji bezpieczeństwa jednostki ludzkiej, ukazanie zróżnicowanego podejścia do relacji między prawami człowieka a bezpieczeństwem człowieka.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo człowieka, bezpieczeństwo jednostki ludzkiej, bezpieczeństwo ludzkie, prawa człowieka

Wstęp

Do połowy lat 90. pojęcie bezpieczeństwa rozumiano bardzo wąsko: jako zabezpieczenie terytorium przed agresją zewnętrzną, ochronę interesów narodowych czy też wolność od zagłady nuklearnej. Stan ten zmieniła dopiero publikacja *Raportu ONZ o rozwoju społecznym*, prezentująca podejście zgoła odmienne. Wprowadzając koncepcję bezpieczeństwa człowieka, podkreślając jego uniwersalność, wielowymiarowość i systemowość, skierowała zainteresowania badaczy i decydentów na ludzi, ich potrzeby, fizyczną integralność, godność. Nieodłącznym elementem owego bezpieczeństwa stały się podstawowe prawa i wolności człowieka.

Niniejszy artykuł stanowi analizę relacji zachodzących między prawami człowieka i bezpieczeństwem jednostki ludzkiej. Podstawową

* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: klaudia.cenda-miedzińska@up.krakow.pl, ORCID: 0000-0002-8281-5435.

kwestią jest próba odpowiedzi na pytania: jak ewoluowała koncepcja bezpieczeństwa człowieka, czy koncepcje bezpieczeństwa jednostki ludzkiej uwzględniają prawa człowieka, jakie jest podejście do relacji zachodzących między prawami człowieka a bezpieczeństwem człowieka. W badaniach wykorzystano metodę analizy treści, odwołując się do dokumentów organów międzynarodowych i regionalnych oraz literatury przedmiotu.

Rozwój koncepcji bezpieczeństwa człowieka

Koncepcja bezpieczeństwa człowieka, bezpieczeństwa jednostki ludzkiej, bezpieczeństwa ludzkiego (z ang. *human security*) zyskała na znaczeniu po publikacji w 1994 roku *Raportu ONZ o rozwoju społecznym*. Czyniąc człowieka podmiotem zainteresowania, odchodziła od tradycyjnego postrzegania bezpieczeństwa, w którym nacisk kładziono na bezpieczeństwo terytorialne poprzez uzbrojenie, na rzecz bezpieczeństwa jednostki ludzkiej poprzez zapewnienie zrównoważonego rozwoju człowieka. Przedmiot rozważań sprowadzała do czterech zasadniczych cech bezpieczeństwa ludzkiego, tj.: powszechności, współzależności elementów, łatwiejszego zapewniania poprzez profilaktykę aniżeli późniejszą interwencję, koncentracji na ludziach. Zagrożenia bezpieczeństwa człowieka rozpatrywała w siedmiu kategoriach, mianowicie: bezpieczeństwa ekonomicznego, bezpieczeństwa żywnościowego, bezpieczeństwa zdrowia, bezpieczeństwa ekologicznego, bezpieczeństwa osobistego, bezpieczeństwa wspólnoty oraz bezpieczeństwa politycznego. Wskaźnikami świadczącymi o problemach państwa w zapewnieniu bezpieczeństwa jednostki ludzkiej były: brak bezpieczeństwa żywnościowego, niepewność pracy i dochodów, etniczne lub religijne konflikty, nierówność¹, wydatki wojskowe i naruszenia praw człowieka².

Koncepcję *human security* wykorzystano dla potrzeb szerszego programu reform instytucjonalnych. W marcu 1999 roku Biuro Wykonawcze Sekretarza Generalnego wraz z rządem Japonii utworzyły Fundusz Powierniczy ONZ na rzecz Bezpieczeństwa Człowieka – UNTFHS³. W tym

¹ Nierówność mierzono różnicą między wartościami indeksu rozwoju społecznego różnych grup ludności, tj. długością życia, wiedzą (połączeniem umiejętności czytania i pisania wśród dorosłych z liczbą lat nauki w szkole) oraz standardem życia (określanym siłą nabywczą opartą na realnym PKB przypadającym na mieszkańca, skorygowaną o lokalne koszty utrzymania). Zob. UNDP, *Human Development Report 1994: New Dimension of Human Security*, New York 1994, s. 91.

² *Ibidem*, s. 22–33, 38.

³ *United Nations Trust Fund for Human Security*.

samym roku powstała Sieć Bezpieczeństwa Człowieka, będąca grupą ministrów spraw zagranicznych 13 państw⁴, promujących koncepcję bezpieczeństwa ludzkiego jako jeden z elementów polityk krajowych i międzynarodowych. Rok po przyjęciu Milenijnych Celów Rozwoju powołano niezależną Komisję ds. Bezpieczeństwa Człowieka⁵, której zadaniem jest mobilizacja wsparcia i promowanie większego zrozumienia bezpieczeństwa ludzi oraz rozwój koncepcji jako narzędzia operacyjnego wraz z jego implementacją. W kolejnych latach utworzono:

- Radę Doradczą ds. Bezpieczeństwa Człowieka (2003), powierzając jej zadanie doradzania Sekretarzowi Generalnemu ONZ w zakresie propagowania koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego i zarządzania UNTFHS;
- Jednostkę ds. Bezpieczeństwa Człowieka (2004) administrującą UNTFHS i sytuującą bezpieczeństwo jednostki ludzkiej w głównym nurcie działań Organizacji;
- nieformalną grupę Przyjaciół Bezpieczeństwa Człowieka (2006), składającą się głównie z państw członkowskich ONZ i organizacji międzynarodowych, która stworzyła forum dyskusyjne nt. bezpieczeństwa człowieka i możliwych wspólnych inicjatyw w ramach ONZ na rzecz implementacji koncepcji;
- Międzyagencyjną Grupę Roboczą ds. Bezpieczeństwa Człowieka (2014) powołaną w wyniku spotkania Specjalnego Doradcy ds. Bezpieczeństwa Człowieka z przedstawicielami podmiotów ONZ, mającą na celu wsparcie *human security* jako obszaru priorytetowego ONZ.

Kluczowym elementem w zrozumieniu i pogłębieniu akceptacji dla *human security* był rok 2005. Kofi Annan, ówczesny Sekretarz Generalny ONZ, określił wówczas trzy główne elementy bezpieczeństwa ludzkiego, tj. wolność od strachu, wolność od niedostatku i wolność godnego życia⁶. Jednocześnie, uczestnicy Światowego Szczytu zobowiązali się do omówienia i szczegółowego zdefiniowania bezpieczeństwa człowieka, które zyskałoby aprobatę wszystkich państw członkowskich⁷. Wieloletnie dys-

⁴ Obecnie członkami są: Austria, Chile, Kostaryka, Grecja, Irlandia, Jordania, Mali, Norwegia, Panama, Słowenia, Szwajcaria i Tajlandia. Funkcję obserwatora pełni Republika Południowej Afryki.

⁵ Komisji przewodniczyli Sadako Ogata i Amartya Sen.

⁶ United Nations, General Assembly, *In larger freedom: towards development, security and human rights for all – Report of the Secretary-General*, 21 March 2005, A/59/2005, pkt 25–126.

⁷ United Nations, General Assembly, *2005 World Summit Outcome: resolution / adopted by the General Assembly*, 24 October 2005, A/RES/60/1, pkt 143.

kusje⁸ zaowocowały rozwinieniem koncepcji i dookreśleniem pojęcia *human security*⁹. Jego nowy wymiar objął następujące elementy:

- prawo człowieka do życia w wolności i godności, życia wolnego od ubóstwa, rozpacz, strachu i niedostatku, z równymi szansami korzystania ze wszystkich swoich praw i pełnego rozwoju swojego potencjału ludzkiego;
- koncentrację na jednostkach ludzkich, prezentującą podejście kompleksowe z uwzględnieniem kontekstu i działań prewencyjnych zorientowanych na ochronę i wzmocnienie pozycji wszystkich ludzi i wszystkich społeczności;
- uznanie wzajemnych powiązań między pokojem, rozwojem i prawami człowieka;
- zróżnicowanie bezpieczeństwa człowieka ze względu na odpowiedzialność za jego ochronę i implementację (państwo, rządy, społeczność międzynarodowa);
- urzeczywistnienie bezpieczeństwa człowieka z pełnym poszanowaniem celów i zasad ujętych w *Karcie Narodów Zjednoczonych*, suwe-

⁸ W maju 2008 r. Biuro Przewodniczącego Zgromadzenia Ogólnego zwołało nieformalną debatę tematyczną na temat bezpieczeństwa ludzi, w której wzięło udział ponad 90 państw członkowskich. W marcu 2010 r. opublikowano pierwszy raport Sekretarza Generalnego na temat bezpieczeństwa człowieka, zawierający m.in. przegląd dyskusji na temat *human security*. Raport rozpatrzono w maju, w trakcie dyskusji panelowej i posiedzenia plenarnego Zgromadzenia Ogólnego. W lipcu Zgromadzenie Ogólne przyjęło rezolucję *Działanie w związku z paragrafem 143 dotyczącym bezpieczeństwa ludzkiego zawartym w wynikach Światowego Szczytu w 2005 r.*, w której państwa członkowskie uznały potrzebę kontynuowania dyskusji na temat bezpieczeństwa człowieka i uzgodnienia definicji. W 2011 roku w kwietniu Biuro Przewodniczącego Zgromadzenia Ogólnego zwołało kolejną nieformalną debatę i dyskusję panelową. W listopadzie Specjalny Doradca ds. Bezpieczeństwa Człowieka rozpoczął konsultacje z państwami członkowskimi celem zapewnienia uczestnictwa i wkładu w kwestię opracowania pojęcia bezpieczeństwa człowieka oraz możliwych obszarów, w których jego zastosowanie mogłoby wnieść wartość dodaną do prac ONZ. W kwietniu 2012 r. opublikowano drugi raport Sekretarza Generalnego na temat bezpieczeństwa człowieka z propozycją wspólnego stanowiska w sprawie *human security*, wypracowanego na podstawie wyrażonych przez państwa opinii. Raport omówiono w czerwcu, na zwołanym plenarnym posiedzeniu Zgromadzenia Ogólnego. Zob.: United Nations, General Assembly, *Human security: Report of the Secretary-General*, 8 March 2010, A/64/701; United Nations, General Assembly, *Follow-up to paragraph 143 on human security of the 2005 World Summit Outcome: Resolution adopted by the General Assembly on 16 July 2010*, 27 July 2010, A/RES/64/291; United Nations, General Assembly, *Follow-up to General Assembly resolution 64/291 on human security: Report of the Secretary-General*, 5 April 2012, A/66/763.

⁹ Wspólne porozumienie w sprawie bezpieczeństwa człowieka zawarto w rezolucji A/RES/66/290, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne we wrześniu 2012 r.

renności państw, integralności terytorialnej i nieingerencji w sprawy zasadniczo należące do ich wewnętrznej jurysdykcji.

Z uwagi na odmienne uwarunkowania polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturowe, a także moment w czasie, w którym państwo się znajduje, uznano, że bezpieczeństwo człowieka winno wzmacniać rozwiązania krajowe odpowiadające realiom lokalnym. Twórcy definicji skonstatowali, iż główną rolę i odpowiedzialność za zapewnienie przetrwania, środków do życia i godności swoich obywateli zachowują rządy państw. Rolą społeczności międzynarodowej jest zaś uzupełnienie i zapewnienie niezbędnego wsparcia dla rządów (na ich wniosek), celem wzmocnienia zdolności do reagowania na istniejące i pojawiające się zagrożenia. Podkreślono, że bezpieczeństwo człowieka wymaga współpracy i partnerstwa między rządami, organizacjami międzynarodowymi i regionalnymi oraz społeczeństwem obywatelskim; nie pociąga ono dodatkowych zobowiązań prawnych ze strony państw, groźby, użycia siły czy środków przymusu. Co ważne, bezpieczeństwo człowieka nie zastępuje bezpieczeństwa państwa¹⁰.

W 2015 roku przyjęto *Ramy Współpracy na rzecz Ogólnosystemowego Stosowania Bezpieczeństwa Człowieka*, wzmacniające pracę systemu Narodów Zjednoczonych w obszarze czterech orientacyjnych, współczesnych wyzwań, tj.: wspierania *Agendy 2030* na rzecz zrównoważonego rozwoju, poprawy efektywności systemu Narodów Zjednoczonych poprzez „Dostarczanie jako jedność”, wzmocnienie przejściowych i zintegrowanych reakcji w warunkach dotkniętych kryzysem, zwiększanie ograniczania ryzyka klęsk żywiołowych¹¹.

Ostatni raport nt. *human security* opublikowany w 2022 roku sugeruje, by ramy bezpieczeństwa człowieka uwzględniły współczesne wyzwania kontekstu antropocenu. Jako kluczowe zagrożenia bezpieczeństwa wskazuje: wady technologii cyfrowej, brutalne konflikty, nierówności horyzontalne i zmieniające się wyzwania dla systemów opieki zdrowotnej. Podkreśla, iż w antropocenie bezpieczeństwo człowieka musi być zapewnione poza jednostkami i ich społecznością, aby instytucje i polityki systematycznie uwzględniały współzależność międzyludzką oraz związki ludzi z planetą¹².

¹⁰ United Nations, General Assembly, *Follow-up to paragraph 143 on human security of the 2005 World Summit Outcome: Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012*, 25 October 2012, A/RES/66/290, pkt 3.

¹¹ Human Security Unit, *Framework for Cooperation for the system-wide application of Human Security*, September 2015, pkt 16–47.

¹² UNDP, *Special report 2022: New threats to human security in the Anthropocene. Demanding greater solidarity*, New York 2022.

Prawa człowieka w koncepcji bezpieczeństwa jednostki ludzkiej

O tym, że jednym z najważniejszych aspektów bezpieczeństwa jednostki ludzkiej jest możliwość życia w państwie, które przestrzega prawa człowieka, wskazano już w 1994 roku. Naruszenia praw człowieka, m.in. dyskryminację ze względu na poglądy polityczne połączoną z ograniczeniem wolności i bezpieczeństwa osobistego, tortury, przymusowe zaginięcia czy też brak wolności słowa, traktowano jako jeden ze wskaźników braku zapewnienia przez państwo bezpieczeństwa ludzkiego¹³.

Budowa nowego, globalnego społeczeństwa obywatelskiego w koncepcji *human security* nie mogła się dokonać bez poszanowania praw człowieka. Prawo do rozwoju uznano za jedno z podstawowych praw człowieka, prawo do pożywienia stało się równie ważne jak prawo głosu, prawo do edukacji podstawowej jak prawo do wolnej prasy¹⁴. W 1995 roku uczestnicy Światowego Szczytu Rozwoju oświadczyli, że zarówno poszanowanie wszystkich praw i podstawowych wolności człowieka, jak również pokój i bezpieczeństwo są nieodzowne dla osiągnięcia rozwoju i sprawiedliwości społecznej, które z kolei są niezbędne dla osiągnięcia i utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w narodach i między nimi¹⁵. Przyjmując końcową *Kopenhaską deklarację rozwoju społecznego*, szefowie państw i rządów podkreślili więc oddanie politycznej, ekonomicznej, etycznej i duchowej wizji rozwoju społecznego, opartej m.in. na godności ludzkiej i prawach człowieka, przy pełnym poszanowaniu różnorodności religijnej, etycznej i kulturowej. Jednocześnie zobowiązali się do promowania, przestrzegania i ochrony praw człowieka i podstawowych wolności, włącznie z prawem do rozwoju¹⁶. Do kwestii praw człowieka w koncepcji *human security* powrócili również uczestnicy Światowego Szczytu w 2005 roku. Podkreślając znaczenie prawa do życia w wolności i godności, uznali, że wszyscy ludzie, w szczególności osoby bezbronne, mają prawo do „równego korzystania ze wszystkich swoich praw i pełnego rozwoju swojego potencjału ludzkiego”¹⁷.

¹³ UNDP, *Human...*, s. 32, 38.

¹⁴ *A world social charter* [w:] *ibidem*, s. 6.

¹⁵ United Nations, *Report of the World Summit for Social Development*, Copenhagen, 6–12 March 1995, A/CONF.166/9, Annex I: *Copenhagen Declaration on Social Development*, pkt 5.

¹⁶ *Ibidem*, pkt 25, 26(j), 29, Commitment 1(a) i (n), Commitment 4, 4(e), 4(m), Commitment 5(k), Commitment 6(j).

¹⁷ United Nations, General Assembly, *2005...*, pkt 143.

Koncepcja *human security* uznaje wzajemne powiązania między pokojem, rozwojem i prawami człowieka, uwzględniając prawa obywatelskie, polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne¹⁸. W kontekście polityki Unii Europejskiej bezpieczeństwo człowieka oznacza „wolność jednostki od podstawowych niepewności”. Przypadki łamania praw człowieka traktowane są jako formy „niedopuszczalnej niepewności” naruszającej bezpieczeństwo ludzkie. Obejmują one: powszechne lub systematyczne tortury, nieludzkie i poniżające traktowanie, zaginięcia, niewolnictwo, ludobójstwo i zbrodnie przeciwko ludzkości oraz inne poważne naruszenia prawa wojennego w myśl *Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego*. Do tej kategorii można także zaliczyć masowe naruszenia prawa do żywności, zdrowia i mieszkania, jak również obniżenie ich prawnego statusu¹⁹. Prawa człowieka są też kluczowym elementem afrykańskiej koncepcji *human security*, włączonej w wizję „zjednoczonej i silnej Afryki, opartej na poszanowaniu zasad współistnienia, nieagresji i braku ingerencji w sprawy wewnętrzne Państw Członkowskich, wzajemnego poszanowania suwerenności jednostki i integralności terytorialnej każdego Państwa”²⁰. Dla potrzeb *Paktu o nieagresji i wspólnej obronie* Unia Afrykańska zdefiniowała bezpieczeństwo człowieka jako „bezpieczeństwo jednostki w zakresie zaspokojenia jej podstawowych potrzeb”, które obejmuje ochronę i poszanowanie praw człowieka, jak również tworzenie warunków społecznych, ekonomicznych, politycznych, środowiskowych i kulturowych niezbędnych dla przetrwania i godności jednostki, dobre rządy oraz zapewnienie każdemu człowiekowi możliwości i wyboru dla jego pełnego rozwoju²¹. Organizacja Państw Amerykańskich podkreśla, że pełne poszanowanie godności człowieka, praw człowieka i podstawowych wolności sprzyja poprawie warunków bezpieczeństwa ludzkiego. Bez praw człowieka nie ma pokoju, który jako wartość i zasada sama w sobie, znajduje oparcie również w demokracji, sprawiedliwości, solidarności, bezpieczeństwie i przestrzeganiu prawa międzynarodowego²².

¹⁸ United Nations, General Assembly, *Follow-up to paragraph 143 on human security of the 2005 World Summit Outcome: Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012*, 25 October 2012, ..., pkt 3(c).

¹⁹ *A Human Security Doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities*, Barcelona 2004, s. 9.

²⁰ *The African Union Non-Aggression and Common Defence Pact*, 31 January 2005, Preambuła.

²¹ *Ibidem*, art. 1(k).

²² *Declaration on Security in the Americas*, 28 October 2003, OEA/Ser.K/XXXVIII, CES/DEC. 1/03 rev. 1, art. 3.

Relacje między prawami człowieka a bezpieczeństwem człowieka

W literaturze przedmiotu odnajdujemy zgoła różne podejście do relacji zachodzących między prawami człowieka i bezpieczeństwem jednostki ludzkiej. Na potrzeby niniejszych badań sformułowano je w postaci następujących tez:

1. prawa człowieka definiują bezpieczeństwo człowieka,
2. prawa człowieka i bezpieczeństwo człowieka są współzależne, komplementarne i wzajemnie się wzmacniają,
3. bezpieczeństwo człowieka rozszerza prawa człowieka,
4. między bezpieczeństwem człowieka a prawami człowieka występują antagonizmy.

Prawa i podstawowe wolności człowieka wymagają poszanowania, wykonywania i ochrony, jeżeli człowiek ma być bezpieczny. Zwolennikiem poglądu, że to właśnie międzynarodowe normy praw człowieka definiują znaczenie bezpieczeństwa jednostki, jest Bertrand Ramcharan. Kluczowym elementem dla tego punktu widzenia jest art. 28 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, zgodnie z którym „każda osoba jest uprawniona do porządku społecznego i międzynarodowego, zapewniającego możliwość pełnego urzeczywistnienia praw i wolności ustalonych w niniejszej Deklaracji”²³. Zdaniem Autora, bezpieczeństwo indywidualne musi być fundamentem bezpieczeństwa narodowego. Z kolei bezpieczeństwo narodowe oparte na bezpieczeństwie indywidualnym winno być podstawą bezpieczeństwa międzynarodowego. Z tego wynika, że bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo międzynarodowe nie mogą być osiągnięte bez zapewnienia bezpieczeństwa jednostki w postaci poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności. Ramcharan uważa, iż poszanowanie praw człowieka ma znaczenie strategiczne dla ustanowienia oraz podtrzymania pokoju i bezpieczeństwa. Swoje stanowisko uzasadnia tym, że:

- nie da się zapobiec konfliktom ani utrzymać pokoju w świecie samowolnego łamania praw człowieka,
- największe szanse na zapewnienie bezpieczeństwa i rozwoju ludzkiego mają strategie ukierunkowane na realizację praw I i II generacji,
- poszanowanie praw człowieka jest warunkiem skuteczności sprawowania rządów,

²³ *Powszechna deklaracja praw człowieka*, Sejm RP, <http://sejm.gov.pl>, 27.08.2023 (27.08.2023).

- zasada niedyskryminacji, jako podstawowe prawo człowieka, umożliwia dążenie do bardziej sprawiedliwych społeczeństw²⁴.

Zatem, jeśli prawa człowieka definiują bezpieczeństwo człowieka, to międzynarodowe instrumenty praw człowieka wyznaczają ramy prawne bezpieczeństwa jednostki ludzkiej, a kwestia przestrzegania praw człowieka wpływa na ocenę bezpieczeństwa człowieka.

Zwolennikiem współzależności, komplementarności praw człowieka i bezpieczeństwa człowieka są m.in. Solomon A. Dersso i Sabina Alkire. W opinii S. Dersso cele bezpieczeństwa jednostki i prawa człowieka wyraźnie się pokrywają, podczas gdy czynniki ryzyka, powodujące brak bezpieczeństwa człowieka, niezmiennie zagrażają korzystaniu z praw człowieka. Do takich czynników Autor zalicza konflikty i wojny, dlatego też sam akt ochrony i promowania praw człowieka uważa za podstawę wolności i pokoju, a tym samym bezpieczeństwa człowieka. S. Dersso podkreśla, iż prawa człowieka nie tylko określają wytyczne niezbędne do promowania bezpieczeństwa ludzkiego, ale także ujmują odpowiadające im obowiązki i ich nosicieli. Zatem jako system normatywny uzupełniają bezpieczeństwo człowieka poprzez określenie konkretnych zobowiązań prawnych, które wymagają od instytucji i ludzi poszanowania, ochrony, promowania i wypełniania. Według Autora ową komplementarność trafnie ujmuje Komisja ds. Bezpieczeństwa Człowieka, twierdząc, że bezpieczeństwo człowieka pomaga w określeniu praw wchodzących w grę w konkretnej sytuacji, natomiast prawa człowieka pomagają odpowiedzieć na pytanie: jak należy promować bezpieczeństwo ludzi. Pojęcie obowiązków i zobowiązań (nieodłącznie związane z prawami człowieka) uzupełnia zatem uznanie etycznego i politycznego znaczenia bezpieczeństwa człowieka²⁵. S. Alkire, podobnie jak S. Dersso, również zauważa, że cele bezpieczeństwa człowieka i prawa człowieka są bardzo zbliżone. Jej zdaniem bezpieczeństwo ludzi odnosi się do tego, co większość uznaje za najbardziej podstawowe i uniwersalne z praw człowieka. Np. „wolność od strachu” czy „wolność od niedostatku” jest celem bezpieczeństwa ludzkiego, jak również praw człowieka. Autorka dostrzega jednak, że chociaż koncepcje bezpieczeństwa jednostki ludzkiej i praw człowieka wzajemnie się wzmacniają i są współzależne, to jest między nimi zasadnicza różnica. Polega ona na tym, że bezpieczeństwo ludzi wyraźnie uznaje potrzebę ciągłego ustalania priorytetów i dyskusji na temat elementów składowych, prawa człowieka są natomiast fundamentalne, nie-

²⁴ B. Ramcharan, *Human rights and human security*, „Disarmament Forum” 2004, nr 1, s. 40.

²⁵ S.A. Dersso, *Interface between human security and human rights: A conceptual overview*, Institute for Security Studies, Institute for Security Studies, <https://issafrica.org.1.08.2008> (27.08.2023).

podzielne i żadna instytucja nie może zgodnie z prawem „przebierać i wybierać”. Gdyby inicjatywy mające związek z bezpieczeństwem urzeczywistniały ten pogląd, to wówczas „elementami żywotnego rdzenia” byłby pełny zestaw praw człowieka dla wszystkich narodów na całym świecie. Dlatego, w przekonaniu Autorki, określenie bezpieczeństwa człowieka musi pociągać za sobą wyraźne, nieograniczone nadanie priorytetu wolnościom i prawom, których obecne teorie praw człowieka unikają. Podejście oparte na prawach człowieka broni niewspółmiernej wartości listy praw człowieka, z kolei podejście do bezpieczeństwa ludzi koncentruje się na rozwiązywaniu konkretnych problemów zagrażających jednostce lub mniejszym grupom. Prawa człowieka zapewniają ramy teoretyczne dla uniwersalnych zobowiązań w zakresie bezpieczeństwa jednostki, a bezpieczeństwo ludzkie podkreśla praktyczną stronę działań państwa, społeczności i jednostek w przypadku poważnego naruszenia praw człowieka. Instrumenty prawne służą zapobieganiu łamaniu praw człowieka lub karaniu sprawców naruszeń, w tym sektora biznesowego, podmiotów państwowych i niepaństwowych; natomiast bezpieczeństwo ludzkie wykorzystuje siły ekonomiczne, polityczne, wojskowe i cywilne państwa, aby chronić bezpieczeństwo człowieka z takim samym wysiłkiem, jak w przypadku bezpieczeństwa narodowego. Zdaniem Autorki oba podejścia są pomocne i wzajemnie się wzmacniają²⁶.

Patrząc na prawa człowieka z perspektywy bezpieczeństwa jednostki, skupiamy się przede wszystkim na naruszeniach, które powodują u niej stan niepewności. Owe naruszenia są nieodłącznym elementem konfliktów zbrojnych. Umieszczając prawa człowieka w centrum konfliktów, tj. zapobiegania, rozwiązywania, przekształcania, zarządzania, trwania konfliktu czy też pokonfliktowego budowania pokoju, zbliżamy się do debaty nad kształtem bezpieczeństwa państwowego i międzynarodowego. Naukowcy z Europejskiego Centrum Szkoleniowo-Badawczego ds. Praw Człowieka i Demokracji skonstatowali, iż „samym rdzeniem bezpieczeństwa człowieka” są następujące prawa człowieka: obywatelskie, kulturowe, gospodarcze, polityczne i społeczne, a także prawo do rozwoju. Jednakże, aby mówić o solidnej podstawie koncepcyjnej i normatywnej bezpieczeństwa ludzi, zapewniającej mocno zakorzenioną w prawie międzynarodowym operacyjność owej idei, należy uwzględnić również prawo humanitarne i prawo ochrony uchodźców. Ich zdaniem bezpieczeństwo jednostki ludzkiej może rozszerzać prawa człowieka, ponieważ bezpieczeństwo człowieka rozciąga się na zagrożenia, których prawa człowieka nie dotyczą, jak również na zagrożenia ze strony podmiotów,

²⁶ S. Alkire, *A Conceptual Framework for Human Security. Working Paper 2*, CRISE 2003, s. 37–40.

które nie są uważane za wystarczająco związane międzynarodowymi traktatami dotyczącymi praw człowieka. Takie ujęcie może zatem pozwolić na lepsze wyjaśnienie konsekwencji naruszeń praw człowieka przez podmioty niepaństwowe. W opinii badaczy ta holistyczna koncepcja bezpieczeństwa człowieka może pomóc w przewyżczeniu przestarzałego podziału na prawa pierwszej i drugiej generacji, tj. prawa obywatelskie i polityczne vs. ekonomiczne, społeczne i kulturalne. Co więcej, może utrudnić usprawiedliwienie zaniedbania i łamania praw człowieka koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa narodowego lub państwowego²⁷.

Swoiste tarcia w relacjach między bezpieczeństwem jednostki a prawami człowieka mogą mieć miejsce w przypadku, gdy podstawą bezpieczeństwa człowieka uczynimy zaspokojenie potrzeb materialnych, a prawu własności nadamy najwyższy priorytet. Dla przykładu, Lloyd Axworthy definiuje bezpieczeństwo ludzkie jako „ochronę przed niedostatkiem ekonomicznym, akceptowalną jakość życia oraz gwarancję podstawowych praw człowieka”²⁸. „Niedostatek ekonomiczny” uniemożliwia osiągnięcie „akceptowalnej jakości życia”, która dopuszcza daleko idący subiektywizm. Dla jednych zadowalająca egzystencja oznacza dostęp do pożywienia, wody, prądu, urządzeń sanitarnych, dla innych możliwość nabycia dóbr powszechnie uważanych za luksusowe czy też dostęp do bogatych złóż mineralnych. Jak zauważa Dan Smith: „Kiedy uprzywilejowana elita broni swojego zbyt dużego udziału w zbyt małych zasobach, powstaje powiązanie między biedą, nierównością i łamaniem praw człowieka”²⁹. Jeśli zatem wystarczalność materialną połączymy z prawem własności, to istnieje zagrożenie, że dopuścimy do jednostkowej/grupowej drapieżności sprzyjającej nierówności, która spowoduje brak bezpieczeństwa jednostek słabszych; czyli będziemy mieli do czynienia z sytuacją, w której bezpieczeństwo jednej grupy będzie realizowane kosztem drugiej.

Zakończenie

Przedstawienie w 1994 roku założeń koncepcji *human security* przeniosło punkt ciężkości w debacie na temat bezpieczeństwa z bezpieczeństwa terytorialnego na bezpieczeństwo człowieka. W ten sposób zyskało ono nowy, ludzkocentryczny wymiar. Na przestrzeni 29 lat koncepcja uległa uszczegółowieniu. Fundamentem uczyniono wolność od strachu, wolność

²⁷ W. Benedek, M. Nikolova, G. Oberleitner, *Human Security and Human Rights Education. Pilot Study*, Graz 2002, s. 15–16.

²⁸ L. Axworthy, *Canada and human security: the need for leadership*, „International Journal”, 1997, nr L11 (2), s. 184.

²⁹ D. Smith, *The State of War and Peace Atlas*, London 1997, s. 15.

od niedostatku i wolność godnego życia. Zagrożenia ekonomiczne, żywotnościowe, zdrowotne, środowiskowe, polityczne, zagrożenia bezpieczeństwa osobistego i bezpieczeństwa wspólnoty rozwinęto o kategorię zagrożeń kontekstu antropocenu. Dookreślono charakter strategii bezpieczeństwa ludzkiego: kontekstowego działania kompleksowego zorientowanego na prewencję, urzeczywistnienie i ochronę bezpieczeństwa, przy mobilizacji i wzmocnieniu rządów państw do reagowania na zagrożenia.

Koncepcja bezpieczeństwa jednostki ludzkiej prezentuje powiązania między pokojem, rozwojem oraz prawami człowieka w sposób holistyczny. Prawa i wolności człowieka, pokój i bezpieczeństwo są konieczne dla osiągnięcia rozwoju człowieka i sprawiedliwości społecznej. Z kolei rozwój, oceniany współcześnie poprzez pomiar osiągnięć w zakresie dobrostanu, oraz sprawiedliwość są niezbędne dla urzeczywistnienia pokoju i bezpieczeństwa ludzkiego. Zarówno w koncepcji bezpieczeństwa człowieka, którą upowszechnia Organizacja Narodów Zjednoczonych i Unia Europejska, jak również w koncepcji autorstwa Unii Afrykańskiej i Organizacji Państw Amerykańskich, prawa człowieka są jednym z elementów kluczowych.

Charakteryzując wzajemne relacje między prawami człowieka i bezpieczeństwem człowieka, można wyodrębnić następujące zależności. Po pierwsze, prawa człowieka doprecyzowują, czym jest bezpieczeństwo człowieka. Po drugie, prawa człowieka i bezpieczeństwo człowieka są od siebie zależne, wzajemnie się uzupełniają i wzmacniają. Po trzecie, bezpieczeństwo człowieka rozszerza katalog praw i wolności człowieka. Po czwarte, między bezpieczeństwem człowieka a prawami człowieka mogą pojawić się tarcia, jeśli elementem kluczowym uczynimy kwestie zaspokojenia potrzeb materialnych, a prawu własności nadamy priorytet najwyższy. Może bowiem dojść do sytuacji, że osiągnięcie bezpieczeństwa jednej grupy odbędzie się kosztem innej. Prawo do poszanowania godności wiąże się z wolnością od upokorzenia. Przyrodzona godność człowieka stanowiąca źródło praw człowieka pozostaje zatem w centrum zainteresowania koncepcji *human security*. Dlatego też niezależnie od tego, jaką płaszczyznę rozważań przyjmiemy, prawa człowieka zawsze będą stanowić istotny element bezpieczeństwa jednostki ludzkiej.

Bibliografia

- A Human Security Doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities*, Barcelona 2004.
- Alkire S., *A Conceptual Framework for Human Security. Working Paper 2*, CRISE 2003.
- Axworthy L., *Canada and human security: the need for leadership*, „International Journal” 1997, nr L11 (2).
- Benedek W., Nikolova M., Oberleitner G., *Human Security and Human Rights Education. Pilot Study*, Graz 2002.

- Declaration on Security in the Americas*, 28 October 2003, OEA/Ser.K/XXXVIII, CES/DEC. 1/03 rev. 1.
- Dersso S.A., *Interface between human security and human rights: A conceptual overview*, Institute for Security Studies, Institute for Security Studies, <https://issafrica.org>, 1.08.2008 (27.08.2023).
- Human Security Unit, *Framework for Cooperation for the system-wide application of Human Security*, September 2015.
- Powszechna deklaracja praw człowieka*, Sejm RP, <http://sejm.gov.pl>, 27.08.2023 (27.08.2023).
- Ramcharan B., *Human rights and human security*, „Disarmament Forum”, 2004, nr 1.
- Smith D., *The State of War and Peace Atlas*, London 1997.
- The African Union Non-Aggression and Common Defence Pact*, 31 January 2005.
- UNDP, *Human Development Report 1994: New Dimension of Human Security*, New York 1994.
- UNDP, *Special report 2022: New threats to human security in the Anthropocene. Demanding greater solidarity*, New York 2022.
- United Nations, General Assembly, *2005 World Summit Outcome: resolution / adopted by the General Assembly*, 24 October 2005, A/RES/60/1.
- United Nations, General Assembly, *Follow-up to General Assembly resolution 64/291 on human security: Report of the Secretary-General*, 5 April 2012, A/66/763.
- United Nations, General Assembly, *Follow-up to paragraph 143 on human security of the 2005 World Summit Outcome: Resolution adopted by the General Assembly on 16 July 2010*, 27 July 2010, A/RES/64/291.
- United Nations, General Assembly, *Follow-up to paragraph 143 on human security of the 2005 World Summit Outcome: Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012*, 25 October 2012, A/RES/66/290.
- United Nations, General Assembly, *Human security: Report of the Secretary-General*, 8 March 2010, A/64/701.
- United Nations, General Assembly, *In larger freedom: towards development, security and human rights for all – Report of the Secretary-General*, 21 March 2005, A/59/2005.
- United Nations, *Report of the World Summit for Social Development*, Copenhagen, 6–12 March 1995, A/CONF.166/9.

Human rights in human security

Abstract

The article analyses the mutual relations between human rights and human security. Based on the analysis of the literature on the subject, four ways of recognizing the relationships were discussed: human rights define human security, human rights and human security are interdependent, complementary and mutually reinforcing, human security expands human rights, and there is an antagonism between human security and human rights. The article's structure corresponds to the research goals: discussing the development of the concept of human security, reflecting human rights in the security of an individual, and showing a diversified approach to the relationship between human rights and human security.

Keywords: human security, security of the individual, human rights